

EUROPOS SOCIALINIS CHARTIJOS RATIFIKAVIMAS – SVARBUS ŽINGSNIS UŽTIKRINANT LIETUVOS ŽMONIŲ SOCIALINES TEISES

Vytautas Povilas Žiukas

(Socialinis apsaugos ir darbo ministerija ir Vilniaus universitetas)

Lietuvos Respublikos Seimas baigė *Europos Tarybos socialinį chartijos* svarstymą bei ratifikavimo procedurą ir išsiuntė galiojamuosius raštus Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui. Remiantis gautu Europos Tarybos atsakymu, dokumentai sigaliojo ir Lietuva tapo visateise valstybe – Europos socialinio chartijos dalyviu nare 2001 metų rugpjūčio 1 dieną. Tai yra svarbus Lietuvos žingsnis priimančiam tarptautiniamssipareigojimus žmogaus socialinėse srityse, reikšmingas sipareigojimas tiek tarptautinei bendrijai, tiek Lietuvos gyventojams. Tačiau praktika rodo, kad Lietuvos gyventojai apie šį dokumentą žino dar labai nedaug. Spausdoje pasirodė vienas kitas straipsnelis, viena radijo ar televizijos laida negalėjo suteikti pakankamai informacijos apie šią gana variapusišką žmonių ekonomines-socialines teises ginantį dokumentą. Ilgainiui atsirado ir daugiau spausdintinis literatūros šiuo klausimu, labai besidomintieji informacijos gali gauti Socialinio apsaugos ir darbo ministerijos interneto tinklapyje (<http://www.socmin.lt>).

Kokios yra šio dokumento ištakos, turinys, paskirtis ir vaidmuo. Šiame straipsnyje apžvelgiamas šis svarbus dokumentas, jo reguliavimo sritis, kokius tarptautinius sipareigojimus Lietuva prisiims jį ratifikavusi ir kokių padarinių tai turės vairioms Lietuvos gyventojų grupėms.

Socialinį chartiją (pataisyta) yra vienas iš svarbiausių Europos Tarybos (ne Europos Sąjungos, kaip dažnai manoma) dokumentų. Europos Taryba (kurta 1949 metais) dabar vienija 43 šalis (apie 800 mln. gyventojų). Ji telkia Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos valstybes kuriant bendrą demokratinę ir teisinę erdvę gyvendinti vieno iš pagrindinių dokumento – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Europos Taryba organizuoja ir skatina daug tarptautinio bendradarbiavimo formų stiprinant visuomenės socialinį vienybę, skatinant lavinimąsi, kovojant su netolerancija, rasizmu ir ksenofobija, nusikalstamumu ir korupcija, plėtojant demokratiją ir savivaldą ir puoselėjant Europos kultūrinio palikimo tradicijas. Žmogaus teisių užtikrinimas yra pats svarbiausias Europos Tarybos vykdomos veiklos principas. Žmogaus teisės yra suprantamos platesniu šiuolaikiniu kontekstu, t. y. traktuojant žmogaus socialines ekonomines ir politines-pilietines teises kaip nedalomą, glaudžią visumą. *Socialinio chartijos* gyvendinimas Europoje greta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos yra vienas iš šios vienybės praktinių pavyzdžių.

Europos Tarybos socialinį chartiją, priimtą 1961 metais Turine, gali pasirašyti ir ratifikuoti visos valstybės. Ji sigaliojo 1965 metais ratifikavus pirmosioms penkioms valstybėms – Europos Tarybos narėms. Pirmosios Socialinį chartiją ratifikavusios šalys buvo Jungtinė Karalystė, Švedija, Norvegija (visos 1962 m.), Airija (1964 m.) ir Vokietija (1965 m.). Dabar šis dokumentas yra ratifikavusios 19 šalys, tarp jų ir Rytų Europos valstybės Lenkija, Slovakija ir Vengrija.

sigaliojusi *Socialinį chartija* buvo tobulinama papildomais protokolais:

1988 metų gegužės 5 dienos *Papildomu protokolu*, kuris papildė Socialinį chartiją keturiomis naujais teisių grupėmis:

- *Vis darbuotojų teisės vienodai traktuojamos ir lygios galimybės nediskriminuojant pagal lytį;*
- *Darbuotojų teisės gauti informaciją ir konsultacijas;*
- *Darbuotojų teisės dalyvauti nustatant ir gerinant darbo sąlygas;*
- *Pagyvenusių žmonių teisės socialiniam apsaugai.*

1991 met spalio 21 dienos Pagerinamuoju protokolu (Turino protokolas) pataisyta Chartijos kontrolės sistema.

1995 met lapkričio 9 dienos Papildomas protokolai numatė kolektyviniams skundams sistemą.

Kadangi pasikeitė per 30 metų Europos šalių ekonominė-socialinė situacija vertė ir toliau didinti šalims keliamus reikalavimus ir vesti naujas normas, buvo sukurtas naujas sisteminis dokumentas – *Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyta)*. Šiuo dokumentu Socialinė chartija papildyta naujomis teisėmis ir galioja kartu su pirmąja. Kai šalis pasirašo ir ratifikuoja Socialinę chartiją (pataisyti), senasis dokumentas tai šaliai nustoja galios.

Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyti) valstybėms buvo galima pasirašyti 1996 metų gegužės 3 dieną ir ją turėjo sigalioji trims pirmosioms valstybėms ją ratifikavus. Pirmoji šie patobulinti dokumentai ratifikavo Švedija (1998 metais), o 1999 metų gegužės 7 dieną ratifikavo išsiek keturios valstybės – Prancūzija, Italija, Rumunija ir Slovėnija, kartu sigaliojo ir patie patie patie *Chartija*. Dabar bent vien iš dviejų chartijų pasirašė visos 43 Europos Tarybos šalys, o ratifikavo 31 šalis. Naujį dokumentą – *Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyti)* yra pasirašiusios 29 šalys, iš jų ir Lietuva – 1997 metų rugsėjį. Iš pasirašiusių šalių 12 šie dokumentai jau ratifikavo, iš jų Estija (2000 metų rugsėjo mėn.). Latvija yra pasirašiusi senąjį dokumentą ir ją ratifikavo 2002 metais. Taigi *Socialinė chartijos (Socialinė chartijos (pataisytos))* nuostatos galioja visoms Baltijos valstybėms.

Minėta, *Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyta)* tai – kompleksinis dokumentas, apimantis labai daug ekonominių-socialinių teisių. Kasdien je kalboje šie dokumentai specialistai kartais vadina Europos socialinių teisių konstitucija, nes jame yra nuosekliai išdėstytos visos pagrindinės žmonijos socialinės-ekonominės teisės. Šioms teisėms gyvendinti šalys dažnai yra priverstos koreguoti savo socialinę apsaugos sistemą – priimti konkrečius statymus ar kitokius teisės aktus, t. y. vairiausiai b dais siekti, kad būtų laikomasi *Chartijos* nuostatų. Yra šalys (pvz., Lenkija), kuriose *Socialinė chartijos* reikalavimus buvo atsižvelgta netgi tobulinant šalies konstituciją.

Visas *Chartijoje* išdėstytas teises būtų galima suskirstyti į šias grupes:

- nediskriminavimas,
- teisė darbui,
- kolektyviniams darbuotojų teisėms,
- solidarumu grindžiama socialinė apsauga ir parama,
- sveikata ir vaikų teisės.

Šie teisių grupių reikalavimai yra pateikiami atskiruose straipsniuose ir punktuose, nuodugniau su jais susipažinti reikia detalesniam dokumento analizės.

Chartijos sandara. *Chartijos* pirmoji dalis yra deklaracija, nusakanti tikslus, kurių šalys, pasirengusios ją ratifikuoti, pareiškia sipareigojanios siekti visomis tinkamomis priemonėmis – taip pažymėta *Chartijos* šios dalies žanginiame punkte. Tai yra bendrosios normos – šalys sipareigoja siekti didesnės vienybės, prisidėti prie ekonominės ir socialinės pažangos, gerinti gyventojų gyvenimo lygį ir siekti socialinės gerovės.

Pagrindinė *Europos socialinė chartijos (pataisytos)* dalis yra antroji. Ji susideda iš 31 straipsnio (98 punktų). Devyni *Chartijos* II dalies straipsniai 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 19 ir 20 vadinami pagrindiniais (tvirtoji šerdis). Juose apibrėžiamos svarbiausios socialinės-ekonominės asmenų teisės, juos kreipia daugiau dėmesio tiek šalys rengdamos ataskaitas, tiek ekspertai jas vertindami. Lietuva ratifikavo šešis straipsnius – būtų toks minimalus pagrindinis straipsnių kiekis yra reikalingas dokumentui ratifikuoti. Numatyti ratifikuoti (ir ratifikuoti) kiti pagrindiniai straipsniai:

1 straipsnis, kuriame vertinta kiekvieno žmogaus teisė darbui;

5 straipsnis, nusakantis darbuotojų ir darbdavių teisių apsaugoti savo ekonominius ir socialinius interesus laisvai jungiantis nacionalines ir tarptautines organizacijas;

6 straipsnis, tvirtinantis vis darbuotoj ir darbdavi teis kolektyvines derybas;

7 straipsnis, kuriame numatyta dirban i vaik ir paaugli teis b ti ypa ginamiems nuo jiems iškylan i fizini ir moralini pavoj ;

16 straipsnis, apibr žiantis šeimos, kaip pagrindin s visuomen s l stel s, teis visapusiškai vystytis, tur ti atitinkam socialin , teisin ir ekonomin apsaug ;

20 straipsnis, numatantis vis darbuotoj teis tur ti lygias galimybes ir vienod pad t darbo ir profesijos reikalais nediskriminuojant d l lyties.

Nor dama ratifikuoti *Chartij* , šalis, be pagrindini jos straipsni , privalo pasirinkti savo nuoži ra ir kitus *Chartijos* II dalies straipsnius arba numeruotus punktus, kuri ji laikysis. Turi b ti sipareigojama laikytis (skaitant ratifikuojamus pagrindinius straipsnius) ne mažiau kaip 16 straipsni arba 63 numeruot punkt . Lietuva ratifikavo 23 straipsnius, o kartu su nevisiškai ratifikuot straipsni punktais – 86 punktus, taigi ratifikuota daugiau negu pagal šiam dokumentui ratifikuoti keliamus minimalius reikalavimus. Kadangi galutin sprendim d l ratifikuoti pasirinkt straipsni ir punkt pri m Lietuvos Respublikos Seimas, pasirinkt ir teikiam ratifikuoti straipsni s rašas ne visai atitiko Vyriausyb s patvirtint ratifikuoti s raš . Seimo diskusij metu buvo pasi lyta traukti ratifikuotin j s raš ir ratifikuoti trys papildomi punktai. Tai 4 straipsnio 1 punkt – „pripažinti darbuotoj teis tok atlyginim , kuris garantuot jiems ir j šeimoms normal gyvenimo lyg “, 12 straipsnio 3 punkt – „stengtis, kad socialin s apsaugos sistema nuolat tobul t , pasiekt aukštesn lyg “ ir 31 straipsnio 2 punkt – „neleisti plisti benamystei ir j mažinti, kol palaipsniui ji bus panaikinta“.

Ratifikuot straipsni s rašas atėityje gali kisti, nes valstyb s – *Socialin s chartijos* nar s turi teis papildomai ratifikuoti kai kuriuos straipsnius ir traukti juos s raš . Yra ir kita galimyb – valstyb savo nuoži ra gali denonsuoti kai kuriuos jau prisiimtus straipsnius, žinoma, nenusižengdama minimali reikalavim taisyklei.

Chartijos garantuojamos teis s. Pažym tina, kad *Chartijoje* ginama daugelis samdom darbuotoj , j šeimos nari ir kit socialini grupi nari teisi . Viena iš svarbiausi *Chartijos* savybi yra ta, kad dauguma jos nuostat remiasi nediskriminacijos principu, kuris yra išd stytas bendrosiose garantijose ir priede, o jame apibr žta vienodo šali – *Chartijos* nari pilie i traktavimo taisykl ir kai kurios jos išimtys. Remiantis nediskriminacijos principu, kiekviena valstyb sipareigoja užtikrinti kit valstybi – *Chartijos* nari pilie iams, dirbantiems ar teis tai gyvenantiems jos teritorijoje, tokias pat teises kaip ir savo valstyb s pilie iams. Kituose straipsniuose nediskriminacijos principas yra sukonkretinamas – reikalaujama panaikinti diskriminacij darbo rinkoje uždraudžiant priverstin darb ir panaikinant visas užimtumo diskriminavimo formas. Valstyb sipareigoja veiksmingai ginti darbuotojo teis užsidirbti gyvenimui laisvai pasirinktu darbu; draudžiama diskriminacija d l ras s, odos spalvos, religijos, politini sitikinim , nacionalin s priklausomyb s ar socialin s kilm s (1.2 str.) Taip pat yra reikalaujama panaikinti diskriminacij darbe pagal lyt , užtikrinti dirbantiems vyrams ir moterims vienod atlyginim už vienod , vienodos vert s darb (4.3 str.) bei siekti užtikrinti vienod migruojan i darbuotoj , teis tai esan i šalies teritorijoje, traktavim (19.4 str.). Siekiama veiksmingai gyvendinti teis lygias galimybes ir vienod pad t darbo ir profesijos reikalais (ly i lygyb užimtumo poži riu) (20 str.) ir vienod traktavim darbuotoj su pareigomis šeimai (27 str.). Ši teisi visuma yra tinkamas bet kokios, ypa susijusios su darbo santykiais, diskriminacijos panaikinimo garantas.

Kitas *Socialin je chartijoje (pataisytoje)* tvirtintas teises galima suskirstyti šias grupes: teis darb , kolektyvin s darbo teis s, solidarumas (socialin apsauga), sveikata, vaik teis s. Visos šios teis s yra išreikštos konkre iomis nuostatomis / reikalavimais ir sukurtas specialus j vykdymo kontrol s mechanizmas. Pagal ratifikuotus straipsnius / punktus Lietuva periodiškai tur s teikti ataskaitas Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui, o šis jas perduoda Socialini teisi

komitetui. Socialini teisi komitetas pateikia savo išvadas Vyriausybiniam komitetui. Pastarasis, kur sudaro vis šali – *Chartijos* dalyvi atstovai, tas išvadas detaliai nagrin ja ir savo nuomon pateikia Ministr komitetui, kuris priima galutin sprendim . Jei šalis *Chartijos* dalyv neatitinka pagal konkre ius punktus dokumento keliam reikalavim , ji gali b ti sp ta ar jai gali b ti rekomenduojama pad t ištaisyti. Tai gali b ti reikalavimas pakoreguoti esamus statymus, kad jie atitikt *Chartijos* nuostatas, ta iau dažniausiai egzistuojan i „ger “ statym praktinis diegimas yra neadekvatus / dalinis, nelie ia viso kontingento ir panašiai.

Europos socialin chartija (pataisyta) tampa vis svarbesniu dokumentu visame naujos Europos k rimo, vadinamajame eurointegracijos procese. *Chartija* pamin ta Amsterdamo sutartyje ir ateityje, pl tojant Europos S jungos socialin politik , jos nuostatos taps vis reikšmingesn s.